

ЗАПАЗЫЧАННЕ ЯК ПРАДУКТЫЎНЫ СПАСАБ ПАПАЎНЕННЯ СПАРТЫЎНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

БОРТНІК Р.Г.

У апошнія дзесяцігоддзі назіраецца інтэнсіўнае пранікненне іншамоўных запазычанняў у беларускую мову. Запазычаная лексіка, часцей англамоўная, становіцца папулярнай, моднай у маўленні моладзі. Запазычаная тэрміналогія ўяўляе сабой цікавейшы лінгвістычны феномен, роля якога ў беларускай мове вельмі істотная. Адною са сфер жыццядзейнасці, якая асабліва моцна адчувае на сабе ўплыў запазычанняў, з’ўляецца сфера спорту. Спорт справядліва называюць “феноменам XXI стагоддзя”. Сёння спорт становіцца правадніком беларускай мовы: яе сталі актыўна ўжываць спартыўныя клубы, беларускія спартсмены, спартыўныя журналісты і каментатары. Асобую цікавасць уяўляе мова спорту. Запазычанні літаральна наваднілі наша маўленне, радыё, тэлебачанне. Усё часцей у асяроддзі спартсменаў, спартыўных каментатараў і заўзятараў узнікаюць дыскусіі наконт запазычанай экспансіі ў спартыўнай лексіцы. Добра ці дрэнна гэта для мовы? Патрэбны ці не запазычаныя словы? Ці здольна мова абыходзіцца без запазычанняў? Гэтыя спрэчныя пытанні ў дачыненні да спартыўнай тэрміналогіі беларускай мовы вызначылі тэму нашага даследавання.

Мэтай даследавання было выяўленне асаблівасцей запазычання спартыўнай тэрміналогіі і вызначэнне спецыфікі яе засваення беларускай мовай. Матэрыялам даследавання паслужыла выбарка спартыўных запазычаных тэрмінаў з разнастайных навуковых і публіцыстычных жанраў (падручнікаў, манаграфій, навуковых артыкулаў пра спорт, спартыўных рэпартажаў, артыкулаў з газет і часопісаў, са спартыўных

перакладных слоўнікаў і тлумачальнага слоўніка іншамоўных слоў), а таксама прафесійнае маўленне спартсменаў і спартыўных спецыялістаў. Усяго разгледжана каля пяцісот запазычаных спартыўных тэрмінаў. Прааналізаваўшы вялікую колькасць тэрмінаў, мы прыйшлі да высновы, што запазычанне – самы прадуктыўны спосаб папаўнення спартыўнай тэрміналогіі.

У сваёй рабоце мы вызначылі 7 асноўных прычын запазычання спартыўных тэрмінаў. Сярод іх:

- гістарычныя кантакты народаў (напрыклад, вялікая колькасць футбольных тэрмінаў з’яўляюцца англіцызмамі (галкіпер, пенальці, форвард), таму што Англія – радзіма футбола);
- запазычанні ўзнікаюць як найменні новых відаў спорту: *віндсёрфінг, скейтборд, фрыстайл*;
- новыя словы запазычваюцца як больш зручнае абазначэнне таго, што ў роднай мове называецца пры дапамозе словазлучэння. Спартыўны тэрмін *овертайм* замяняе словазлучэнне *дабаўлены час, які даецца камандам для выяўлення пераможцы*;
- пры наяўнасці ўласнабеларускіх слоў адбываецца запазычванне для дэталізацыі паняцця (з мэтай падкрэсліць адносіны слова да спорту). Напрыклад, *віна, памылка – фол, пакаранне – пенальці*;
- неабходнасць размяжоўваць блізкія па змесце паняцці. Напрыклад, *бягун і спрынтар* – бягун на кароткія дыстанцыі.

На нашу думку, не ўсе прычыны з’яўляюцца аб’ектыўнай падставай для запазычання. Часта запазычанне дыктуюцца пэўнай модай на іншамоўныя словы. Так запазычаныя тэрміны дубліруюць уласнабеларускія: *свабодны стыль – фрыстайл, паўабаронца- хаўбек, па-за гульнёй – афсайд*.

У даследаванні названы прыкметы запазычанай спартыўнай лексікі: фанетычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя. Напрыклад,

- нязменнасць слоў: *пенальці, табло, рэферы*;
- наяўнасць у слове гука [ф] у пачатку слова: *футбол, ферзь*;
- наяўнасць спалучэнняў дзвюх галосных у корані: *алімпіяда, стадыён*;
- этымалагічна пачатковыя гукі [а], [э]: *акрабатыка, атлетыка, акліматызацыя, амплітуда, алюр, экіпіроўка, эквілібрыстыка*;
- заднеязычныя [г’], [к’], [х’] перад галосным гукам [э]: *гейм, кеды, хакей, скелетан і інш.*

Некаторыя прыкметы запазычаных слоў характарызуюцца ўстойлівасцю. Ведаючы асаблівасці фанетычнай або граматычнай сістэмы той мовы, адкуль тэрмін быў запазычаны, у большасці выпадкаў можна вызначыць мову - крыніцу запазычання [1, с.54-55], [2]. Напрыклад, у французскай мове націск прыпадае на апошні склад: *алюр, більярд, журы*. Для запазычанняў з нямецкай мовы ўласцівы такія асаблівасці, як спалучэнне зычных [шт], [шп] у пачатку слова: *шпагат, штанга, штраф*. У тэрмінах, запазычаных з англійскай мовы, могуць прысутнічаць канцавыя спалучэнні -ер (-ар), -інг (-ынг): *галкіпер, спрынтар, трэнер*.

Усе іншамоўныя тэрміны, запазычаныя беларускай мовай, звычайна падлягаюць графічнаму, фанетычнаму, граматычнаму і лексічнаму засваенню [3, с.57-82]. Напрыклад, трапляючы ў марфалагічную сістэму беларускай мовы, многія запазычаныя тэрміны скланяюцца (*бейсбол, бейсбола, бейсболу*), могуць утвараць множны лік па правілах беларускай мовы (*чэмпіён-чэмпіёны, лідар-лідары*), атрымалі здольнасць утвараць аднакаранёвыя словы (*футбол-футбаліст, футболка, футбольны*). Лексічна засвоеным слова можна лічыць тады, калі яно называе рэч, з’яву, уласціваю нашай рэчаіснасці. Напрыклад, *спорт* - слова англійскага паходжання, але гэта з’ява ўласціва нашай беларускай

рэчаіснасці, нашаму жыццю ў той жа ступені, што і англійскаму. Значыць, слова *спорт* лексічна засвоена.

Прааналізаваўшы семантыку спартыўных тэрмінаў, мы размеркавалі іх па некалькіх тэматычных групам. Сярод іх:

– назвы відаў спорту, спартыўных гульняў - футбол, тэніс, картынг, найменні спартсменаў і спартыўных спецыялістаў - дайвер, пейнтбаліст, жакей;

– назва спартыўнага адзення і абутку, экіпіроўкі - бутсы, кеды, кімано;

– назва спартыўнай пляцоўкі, яе частак - kort, трэк, рынг;

– назвы сітуацый, становішчаў у гульні - страйк, плэй-оф, спарынг;

– назвы сітуацый, становішчаў у гульні: страйк, плэй-оф, спарынг, мат, авертайм, хет-трык, тайм-аўт, фордэвінд і інш.;

– тэрміны са спартыўных правілаў, назвы памылак, парушэнняў, пакаранняў: пенальці, афсайд, фальстарт і інш.

Цікавае выклікае праведзены намі лінгвістычны эксперымент сярод вучняў 9-11 класаў (60 чалавек). Мэтай эксперыменту было вызначэнне ступені пазнавальнасці запазычаных спартыўных тэрмінаў і ступені іх засваення беларускай мовай. Даследаванне праводзілася ў два этапы. На першым этапе ўдзельнікам эксперыменту прапаноўвалася два тэксты па 40-50 слоў. У першым тэксце былі запазычаныя спартыўныя тэрміны, якія часта сустракаюцца ў паўсядзённым жыцці. 91% апытаных пазналі запазычныя тэрміны і здолелі дакладна вызначыць іх значэнне. Гэта пацвердзіла гіпотэзу, што гэты пласт запазычанай спартыўнай тэрміналогіі быў засвоены беларускай мовай. У другім тэксце 5 слоў на спартыўную тэматыку былі запазычаны з англійскай мовы, пры гэтым дадзеныя словы рэдка сустракаліся ў паўсядзённым жыцці. Толькі 45% апытаных здолелі знайсці запазычаныя словы і правільна патлумачыць іх значэнне. На другім этапе ўдзельнікі эксперыменту былі азнаёмы з прыкметамі запазычання. Ім было прапанавана зноў знайсці запазычаныя спартыўныя

тэрміны і паспрабаваць замяніць іх уласнабеларускімі адпаведнікамі. Удзельнікі адзначылі, што вельмі складана замяніць запазычанні ў першым тэксце, бо менавіта запазычанае слова найбольш дакладна перадае значэнне. Складанасць выклікала замена запазычаных спартыўных тэрмінаў у другім тэксце, бо большасць удзельнікаў не ведала іх значэння.

Праведзены лінгвістычны эксперымент паказвае, што частка запазычаных слоў настолькі моцна ўжылася ў беларускую моўную сістэму, што замяніць яе ўласнабеларускімі словамі і словазлучэннямі немагчыма.

Такім чынам, сваім даследаваннем нам ўдалося даказаць, што запазычанне – натуральны і неабходны працэс моўнага развіцця. Запазычанне не з’яўляецца прыкметай беднасці мовы. Яшчэ ў XVIII стагоддзі знакаміты рускі пісьменнік Аляксандр Сумарокаў, вядомы сваім ашчадным стаўленнем да чысціні рускай мовы, адзначаў, што калі запазычаныя словы і іх элементы засвойваюцца мовай па сваіх нормах, перапрацоўваюцца па правілах мовы, якая іх бярэ, то гэта сведчыць пра моц, пра творчую актыўнасць гэтай мовы.

Літаратура

1. Кавалёва, М.Ц., Юрэвіч, А.К., Янкоўскі, Ф.М., Сучасная беларуская літаратурная мова: Лексікалогія. Фанетыка. Арфаграфія: Вучэб. Дапам. / М.Ц.Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі і інш. – 3-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мн.: Выш. шк., 1993. – 206 с.

2. Круталевіч, М.М., Урбан, В.В. Тэрміналогія фізкультуры і спорту паводле паходжання (запычаныя тэрміны) / БДПУ [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://elib.bspu.by/handle/doc/8219> - Дата доступу: 12.10.2017.

3. Кавалёва, Л.Я. Англіцызмы ў тэрміналогіі сучаснай беларускай літаратурнай мовы: манаграфія / Л.Я. Кавалёва; навук. рэд. праф. П.У.Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2007. – 186 с.

4. Футбол па-беларуску: топ праблем, з якімі сутыкнуцца каментатары "Сетанты"/Прессбол-онлайн[Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.pressball.by/pbonline/football/83638> - Дата доступу: 20.09.2017.

